

**ГЕНЕЗИС ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЯ ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ»**

Мартинчук Олена Валеріївна

канд. пед. наук, доц. кафедри педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. Реформування та модернізація освітньої системи України відбувається згідно демократичних соціальних перетворень і пріоритетів сьогодення, які засвідчують право кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям. В нашій країні законодавчо визнано право дітей з порушеннями психофізичного розвитку на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Відтак, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір. Нові підходи до здобуття освіти особами з особливими потребами зумовлені тенденціями соціальної інтеграції, які панують в галузі соціальної політики упродовж останніх десятиліть. Основною складовою соціальної інтеграції є освітня інтеграція, яка представляє собою закономірний і логічний варіант трансформації загальної і спеціальної освіти [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш глибоко проблема інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку досліджена в працях зарубіжних вчених: М. Айшервуд, І. Башар, Ф. Вуд, Д. Вудрон, Г. Гремпп, Дж. Лауве, К. Каллен, Т. Келлер, К. Крофт, А. Майкелсен, Д. Найрі, Д. Наокайен, П. Поттс, М. Хейден, К. Хейер. В Україні та країнах пострадянського простору, незважаючи на традиційність адаптаційно-реабілітаційного підходу до нетиповості (Д. Азбукін, Л. Аксьонова, Р. Боскіс, Т. Власова, В. Воронкова, А. Гольдберг, Г. Дульнєв, О. Дьячков, С.

Забрамная, Л. Занков, Н. Засенко, М. Іпполітова, І. Колесник, С. Ляпидевський, Е. Морозова, М. Певзнер, В. Петрова, Л. Плаксина, Б. Пузанов, К. Семенова, О. Стребелева, У. Ульяновка, М. Ярмаченко, А. Ястребова та ін.), проблеми інтеграції в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку привертають все більшої уваги сучасних науковців (В. Бондар, Д. Зайцев, В. Засенко, А. Колупасва, А. Конопльова, М. Малофєєв, С. Миронова, Н. Назарова, В. Синьов, М. Шеремет, Л. Шматко та ін.). Важливе місце у вітчизняному дискурсі проблем включення особистості в суспільні відносини належить працям Л. Виготського, чії ідеї про зв'язок між соціальною активністю, соціальним оточенням та індивідуальним психофізичним розвитком заклали методологічні основи соціально-освітньої інтеграції дітей з особливими потребами.

Мета статті. На основі аналізу значної низки публікацій вітчизняних вчених та вчених найближчого зарубіжжя представити поліморфізм підходів до аналізу одного з основних засадничих визначень, пов'язаних з проблемою забезпечення спільного навчання дітей з психофізичними порушеннями та їх однолітків з типовим розвитком – поняття «освітня інтеграція».

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури дає підстави дійти висновку про відсутність чіткого визначення складного міждисциплінарного наукового поняття «інтеграція», яке вживається в багатьох гуманітарних науках: філософії, соціології, психології, педагогіці, корекційній педагогіці та ін.

Термін «інтеграція» походить від лат. слова *integrare* – заповнити, доповнити і прикметника *integer*- заповнений, цілісний. Історично склалось так, що поняттям «інтеграція» тривалий час оперували в педагогіці, практично не визначаючи його. Так у педагогічному словнику за ред. М.Д. Ярмаченка інтеграція (від лат. *integratio* – поєднання, відновлення, від *integer* – цілий) визначається як поняття, що означає стан зв'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, а також процес, що веде до такого стану. Аналогічне тлумачення цього поняття

подане і в соціологічному словнику. У Вікіпедії процес інтеграції визначається як об'єднання в єдине ціле раніше розрізнених частин і елементів системи на основі їх взаємозалежності і взаємодоповнюваності. Там же окреслено, що під інтеграцією в педагогічному процесі дослідники розуміють одну зі сторін процесу розвитку, пов'язану з об'єднанням в ціле раніше розрізнених частин і що цей процес може відбуватися як в межах системи, що склалася, так і в межах нової системи. Крім того сутність процесу інтеграції полягає у виникненні якісних перетворень всередині кожного елемента, який входить до системи.

Грунтовний аналіз поняття інтеграції в педагогіці представлено в дослідженнях О.М. Пузанкової, Н.В. Бочкової [7], які визначають педагогічну інтеграцію в самому широкому значенні слова як процес і результат розвитку, становлення і формування багатовимірної людської цілісності в умовах здійснення інтегративно-педагогічної діяльності. При цьому розвиток – це процес поступальної зміни фізичних, душевних і духовних властивостей людини, тобто вихід її на принципово новий рівень цілісності; становлення – виникнення фізичних, душевних і духовних новоутворень в людині; формування – набуття фізичними, душевними і духовними новоутвореннями відносної стійкості, визначеності і закінченості.

В педагогіці термін «соціальна інтеграція» з'явився у ХХ столітті і застосовувався переважно в США стосовно до проблем расових, етнічних меншин, пізніше – до дітей емігрантів і лише починаючи з 60-х років ХХ століття термін увійшов у мовленнєвий обіг на Європейському континенті і став застосовуватися в контексті проблем осіб з обмеженими можливостями [6]. Ключову роль у розгортанні інтеграційних процесів відіграла висунута скандинавськими країнами концепція «нормалізації» (Н.Е. Бенк-Міккельсен – 1959; Б. Нірє – 1968), законодавчо закріплена позиція соціальної політики щодо осіб з обмеженими можливостями, в основі якої – ідея про нормалізацію умов соціального життя для осіб з інвалідністю відповідно до міжнародних правових актів (Декларація прав людини та ін.). Однією зі

складових частин аспектів нормалізації стала освітня інтеграція, яка по-різному трактується в сучасній науковій літературі.

Висвітлюючи поліморфізм у визначенні вищезазначеної дефініції, звернемось спочатку до сучасного трактування поняття «соціальної інтеграції». Російські вчені Л. Шипіцина та І. Мамайчук [3, с. 18] дали визначення соціальної та педагогічної (освітньої) інтеграції як окремих аспектів узагальненого поняття інтеграції. Так, соціальна інтеграція (інтеграція у суспільство) передбачає соціальну адаптацію дитини з відхиленнями в розвитку в загальну систему соціальних стосунків і взаємодії, насамперед, в рамках того освітнього середовища, в яке вона інтегрується. Д.В. Зайцев визначає соціальну інтеграцію як процес і одночасно систему включення індивіда в різні соціальні групи і відношення через організацію спільної діяльності (насамперед ігрової, освітньої, трудової) [2, с. 215]. М. Малофєєв [5] розуміє соціальну інтеграцію як кінцеву мету спеціального навчання, спрямованого на включення індивідуума в життя суспільства.

Позаяк найбільший інтерес для нас становило вивчення питання використання терміну «освітньої інтеграції» в країнах найближчого зарубіжжя, оскільки останнім часом у сфері освіти дітей з психофізичними порушеннями в Україні спостерігається тенденція до протиставлення терміна «освітня інтеграція» терміну «інклюзія» та близьким йому поняттям «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання».

Освітня інтеграція, за визначенням російського вченого М. Малофєєва [5], є частиною інтеграції соціальної і розглядається як процес виховання і навчання особливих дітей спільно зі звичайними. Білоруські вчені А. Конопльова та Т. Лещинська [4] визначають освітню інтеграцію як інтеграцію дітей з особливостями психофізичного розвитку в систему масової освіти і підкреслюють, що одним із шляхів формування і розвитку соціально активної особистості є освітня інтеграція, яка розглядається, передусім, як засіб соціальної реабілітації.

На думку А. Колупаєвої [3, с. 23], провідного вітчизняного фахівця з проблем інклюзивної освіти, освітня інтеграція, передбачає надання можливості учням з порушенням психофізичного розвитку навчатися у звичайних класах загальноосвітньої школи, при цьому ці діти мають опанувати програму масової або спеціальної школи, їм надаються усталені освітні послуги; як колективна форма освітньої інтеграції можуть функціонувати спеціальні класи (групи), в яких діти з особливостями психофізичного розвитку здобувають освітній рівень спеціальної школи-інтернату відповідного типу або загальноосвітнього закладу.

У вітчизняних літературних джерелах з проблеми залучення дітей з психофізичними порушеннями до загальноосвітнього простору подаються такі поняття, як інклюзивна освіта, інклюзивне навчання. Зокрема, інклюзивна освіта визначається як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [3, с. 24]. У Концепції розвитку інклюзивної освіти (2010) інклюзивне навчання розглядається як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Аналіз законодавчих, нормативно-правових документів, наукових літературних джерел дає нам можливість дійти висновку, що наразі в Україні активного впровадження набуває реалізація освітньої інтеграції як інклюзивної освіти.

Проте, існуюча термінологічна невизначеність змушує звернутися до етимологічного аналізу слів «інтеграція» та «інклюзія», згідно якого останній термін є термінологічно вужчим поняттям. Адже інклюзія (калька з англ. inclusion) – це включення, додавання, приєднання, тоді як інтеграція (від лат.

integratio – поєднання) – процес розвитку, результатом якого є досягнення єдності та цілісності всередині системи, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів. Отже, інклюзія – односпрямований процес, тоді як інтеграція є двостороннім процесом (М. Астоянц, Р. Дименштейн, І. Ларикова, І. Россихіна). Крім того, вищезазначені науковці, розводячи терміни «інтеграція» та «інклюзія» підкреслюють, що інклюзія – процес, який відбувається з індивідами (соціальними групами), а освітня інтеграція – процес, який відбувається у суспільстві, зокрема в його соціальному інституті – загальноосвітньому навчальному закладі [1]. Відтак, інклюзія є наслідком інтеграції, і це означає, що інклюзія підпорядковується поняттю освітньої інтеграції, і, відповідно, є більш вузьким поняттям.

На думку багатьох науковців і практиків (Р. Дименштейн, І. Ларикова, М. Малофєєв, Н. Назарова та ін.), дотичних до проблеми спільного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками, розведення термінів «інтеграція» та «інклюзія» було зумовлено необхідністю підкреслити значущість організаційних, методичних і дидактичних перетворень у масовій школі для здійснення «правильної» інтеграції, тому з 1994 року у міжнародний обіг введено термін «інклюзія» і проголошено принцип інклюзивної освіти, який передбачає не тільки активне включення і участь дітей з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі, але й перебудову всього процесу масової освіти як системи для забезпечення освітніх потреб всіх дітей.

Між тим, на початок XXI століття, як зазначає Н. Назарова, інтеграція в широкому соціально-філософському сенсі розуміється як форма буття, спільного життя звичайних людей і людей з обмеженими можливостями, за і проти якої виступає суспільство і його підсистеми (в тому числі підсистема інститутів освіти), і стосовно якої і ті, й інші члени суспільства мають право вільного вибору (Е.Е. Кобі, 1983, 1999). Інтеграція як форма соціального буття передбачає здійснення необмеженої участі людини з особливими потребами у всіх соціальних процесах, на всіх ступенях освіти, в процесі

дозвілля, в реалізації різних соціальних ролей і функцій, причому це право законодавчо закріплено у більшості розвинутих країн світу.

Зарубіжна педагогіка розглядає інтеграцію як можливість спільного життя і навчання звичайних дітей і дітей з обмеженими можливостями за підтримки і супроводу цього процесу засобами економічного, організаційного, дидактичного і методичного характеру. В педагогічному розумінні інтеграція означає, що всі діти вчаться, граються разом, з урахуванням специфічних можливостей і потреб кожного, у загальному змістовому і комунікативному просторі; при цьому дітям з психофізичним порушеннями у спільному освітньому просторі створюються умови для їх активної участі у всіх складових цього процесу, які сприяють їх розвиткові та освіти [6].

Сучасна зарубіжна педагогіка, а також результати досліджень, проведених в Україні з питання впровадження інклюзивної освіти під науковим керівництвом Інституту спеціальної педагогіки НАН України, ґрунтуючись на загальних принципах інтеграції та інклюзивного навчання, свідчать про існування конкретної шкали показників, які визнають всі країни з розвинутою системою інтеграції і за допомогою якої можна оцінювати наявність і рівень розвитку інтеграційних процесів в різних країнах. Одним з найбільш значущих показників виступає готовність і здатність спеціалістів, дотичних до цієї проблеми, до колективної спільної роботи.

Позитивний міжнародний досвід з проблеми впровадження спільного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками, на нашу думку, найбільш точно акумульований у визначенні терміну соціально-освітньої інтеграції як особливої педагогічної системи, яка, «по-перше, бере на себе відповідальність за процес і результати спільного навчання, виховання і розвитку дітей з різними рівнями і темпом психофізичного розвитку; по-друге, може забезпечити предметно-розвивальне, матеріально-технічне й освітньо-виховне середовище, адекватне потребам, можливостям і здібностям вихованців і учнів; по-третє,

підтримується (гарантується) спільною мультидисциплінарною діяльністю команди спеціалістів, які тісно взаємодіють як з батьківською спільнотою, так і з спеціалістами інших (не тільки освітніх) профілів, зацікавлених в максимально ефективній соціальній та освітній інтеграції учнів як в шкільному, так і в більш вузькому соціумі» [6, с. 361].

Висновки. Зважаючи на неоднозначність проблеми інтеграції дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір, яка обумовлена багатьма чинниками, в тому числі і недосконалістю багатьох засадничих визначень, безперечно, важливим є врахування сучасних науково-теоретичних підходів до визначення такого складного поняття, як освітня інтеграція дітей з психофізичними порушеннями.

Резюме. У статті розкривається історія розвитку науково-теоретичних підходів до визначення таких понять, як освітня інтеграція та інклюзія, на основі аналізу сучасних досліджень з'ясовано, що інклюзія не протиставляється інтеграції, а є її наслідком, і відповідно, вужчим поняттям.

Ключові слова: соціальна інтеграція, освітня інтеграція, інклюзія, інклюзивне навчання, соціально-освітня інтеграція, діти з особливими освітніми потребами.

Резюме. В статье раскрывается история развития научно-теоретических подходов к определению таких понятий, как образовательная интеграция и инклюзия, на основе анализа современных исследований показано, что инклюзия не противопоставляется интеграции, а является её следствием, и соответственно, более узким понятием.

Ключевые слова: социальная интеграция, образовательная интеграция, инклюзия, инклюзивное обучение, социально-образовательная интеграция, дети с особенными образовательными потребностями.

Summary. The article covers the history of development of scientific and theoretical approaches to the definition of concepts such as the educational integration and inclusion, based on the analysis of current research shows that

inclusion is not opposed to integration, and is a consequence of it, and therefore, a narrower concept.

Keywords: social integration, educational integration, inclusion, inclusive education, social integration and education, children with special educational needs.

Література

1. Дименштейн Р. Интеграция или инклюзия? Споры о словах и нерешенных проблемах образования особых детей / Р. Дименштейн, И. Ларикова. – М., РБОО «Центр лечебной педагогики». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://clp.ru>. – Назва з екрану.

2. Зайцев Д.В. Социальная интеграция детей-инвалидов в современной России. – Саратов: Научная книга, 2003. – 255 с.

3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва – К.: «Саміт-Книга», 2009. – 272 с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

4. Коноплева А. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: [пособие]. – Минск, Национальный институт образования, 2005. – 255 с.

5. Малофеев Н.Н. Интегрированное обучение в России: задачи, проблемы и перспективы.– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http // www.1540.ort.ru/integration/incedu/art4.php](http://www.1540.ort.ru/integration/incedu/art4.php). – Назва з екрану.

6. Назарова Н.М. Специальная педагогика: в 3 т.: [учеб. пособие] / под ред. Н.М. Назаровой. – Т. 3: Педагогические системы специального образования / Н.М. Назарова, Л.И. Аксенова, Л.В. Андреева и др. – М.: Изд. Центр «Академия», 2008. – 400 с.

7. Пузанкова Е.Н.. Современная педагогическая интеграция, ее характеристики / Е.Н. Пузанкова., Н. В. Бочкова.– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http // mobwiki.ru](http://mobwiki.ru)»Интегрированное обучение. – Назва з екрану.